4. Croft William and Cruse Alan D. Cognitive Linguistics / William Croft and Alan D. Cruse. – Cambridge : CUP, 2004. – 356 p.
5. Stanford Encyclopedia of Philosophy [Electronic resource]. – Mode of access : www.iep.utm.edu
6. Talmy Leonard. Cognitive Semantics: an Overview [Electronic resource] / Leonard Talmy // Handbook of Semantics edited by Claudia Maienborn, Klaus von Heusinger, Paul Portner. – Amsterdam : Mouton de Gruyder, 2007. – Mode of access : linguistics.buffalo.edu/people/faculty/talmy/talmyweb
7. Ungerer F. An Introduction to Cognitive Linguistics I. / Friedrich Ungerer, Hans-Jorg Schmid. – London : Pearson Education, 2006. – 384 p.

Михайленко Валерій. Контенсивне мапування 'ECONOMY' в англійській мові. Концептулізація 'ECONOMY' в англомовній картині світу потрібна для моделювання змісту концепту та семантичної структури значення його домінантної лексеми. Використання концептуального, етимологічного та компонентного/дефігіційного типів аналізу й верифікація їхніх результатів у рамках дискурсу на матеріалі Британського національного корпусу англійської мови дало можливість виокремити концептосферу 'ECONOMY', компонентну структуру домінантної лексеми та вирізнити її дискурсивні функції.
Ключові слова: концепт, лексема, компонент, дискурс, корпус, етимологія, семантика, структура.

Михайленко Валерий. Контенсивное картирование 'ECONOMY' в английском языке. В задачи работы входит выделение компонентной структуры доминантной лексеми и определение её дискурсивных функций. Концептуализация 'ECONOMY' в английской картине мира необходима для определения содержания концепта и семантической структуры значения лексемы в системе английского языка, зарегистрированной в лексикографических источниках. Использование концептуального, этимологического и компонентного/дефиниционного типов анализа, а также верификация их результатов в рамках дискурса на материале Британского национального корпуса английского языка дало возможность сконструировать концептосферу 'ECONOMY' и показать пути её семантизации как в системе языка, так и в структуре дискурса. Представленное исследование является ответом на вызовы лексической и когнитивной семантики, а также лексикографической практики преподаванием английского для специальных целей (LSP 'ECONOMICS') для студентов-экономистов.
Ключевые слова: концепт, лексема, компонент, дискурс, корпус, этимология, семантика,структур.

The article acted to the editorial board
15.03.2014

УДК 811.112.2'366.582.5

Ольга Панкевич,
Оксана Бєлих

Нерамaтичність форми перфекта метафоричних дієслів (на матеріалі сучасної німецької мови)

Об'єкт дослідження – метафоричні висловлювання з дієсловами, які за прямою семантикою реалізують семи «конкретна механічна дія» і «переміщення», а в ролі синтаксичного суб'єкта в прямому значенні виступає особа як активний діяч. У процесі метафоризації нейтралізується суб'єктно-предикатне відношення «діяч – дія», і внаслідок цього метафоричні дієслова змінюють свою категоріальну семантику, тобто вони актуалізують семи «імпліцитна дія», «процес», «стан», що впливає на нерамaтичність форми перфекта.
Ключові слова: метафоричні дієслова, категоріальна сема, синтаксичний суб'єкт, динаміка, статика.

Постановка наукової проблеми та її значення. Аналіз досліджень цієї проблеми. Складність усіх процесів, які відбуваються у світі та які пов'язані з діяльністю людини, їх взаємозв'язки й взаємовідношення пробуджують до життя метафору. Метафора, за визначенням В. Кьоллера, – це мовний суперзнак, який ґрунтується на незвичайній комбінації інших знаків, яка сприймається як аномальна, проте ця аномальна комбінація структурована так, що вона не викликає комунікативну блокаду [6, с. 6].

Метафоричний процес трактують як діяльність певної мовної особистості, яка за допомогою метафори «виокремлює зі світу, який визначається координатами "я – тут – зараз", інші світи» [1, с. 229].

© Панкевич О., Бєлих О., 2014

Усвідомлення людиною себе як «мірила всій речей» лежить в основі принципу антропоцентризму. Внесення цього параметра в модель метафори дає можливість «осмислювати явища природи або абстрактні поняття як певні константи, як особи…, яким притаманні антропоморфні властивості» [2, с. 174].

У формуванні мовної картини світу значне місце займає дієслівна метафора, увага до якої визначається підвищеним інтересом до семантичних проблем мови й до номінативної діяльності людини. Дієслівна метафора наочно демонструє зв'язок лексичного і граматичного в семантиці слова. Поруч із «зовнішніми» зв'язками лексики та граматики, коли окремі лексичні й граматичні одиниці взаємодіють із власним планом вираження та планом змісту, існують внутрішні зв'язки, до яких належать «важко диференційовані лексико-граматичні значення», які в лінгвістиці іменуються як граматично релевантні ознаки семантики слова [4, с. 7].

Отже, **актуальність** статті визначається загальною спрямованістю лінгвістичних досліджень на вивчення мовних явищ із погляду антропоцентричного підходу до них, а також актуальністю проблеми взаємодії лексичного та граматичного значень слова на рівні «латентної» граматики.

Мета наукового пошуку – виявити в семантиці метафоричних дієслів граматично релевантні ознаки й визначити взаємодіючий вплив граматичного та лексичного значень дієслова на реалізацію форми перфекта.

Об'єкт дослідження – метафоричні висловлювання з дієсловами, які за прямою семантикою реалізують семи «конкретна механічна дія» і «переміщення», а в ролі синтаксичного суб'єкта виступає особа як активний діяч.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Важливу роль в інтеграції вербальної та почуттєво-образної систем людини відіграє дієслівна метафора, яка є ключовим елементом категоризації мови та мислення. Функціонування дієслівної метафори визначається актантною рамкою. Це випливає з поняття дієслова як знаку особливого роду, що відзначає А. А. Уфімцева, констатуючи, що предметна та поняттєва віднесеності не вкладаються в межах лише дієслівної лексеми, «їх взаємодія переходить у сферу синтагматичних відношень дії (стану, процесу), які виражаються дієсловом до його об'єкта або суб'єкта, або до того чи того одночасно» [3, с. 117].

Механізм метафоричного варіювання досліджуваних дієслів передовсім визначається суб'єктами, з якими сполучаються ці дієслова. У прямому значенні означені вище дієслова завжди реалізують категоріальну сему «дія» та субкатегоріальну сему «живе». У разі заміни суб'єкта – особи суб'єктом, який означає предмети, явища, абстрактні поняття, набір основних сем дієслова змінюється. У результаті аналізу метафоричних дієслів конкретної механічної дії та переміщення встановлено, що реалізація метафоричним дієсловом категоріальної семи «дія» пов'язана з реалізацією ним же субкатегоріальної семи «живе». І, навпаки, якщо метафоричне дієслово не актуалізує сему «живе», не актуалізується сема «дія».

Сфера переносного значення дієслова породжує деякі семантичні комбінації, що приводять до зміни його категоріального значення. У процесі метафоризації дієслова, які означають конкретну механічну дію та переміщення, змінюють категоріальну сему «дія» відповідно на категоріальні семи «імпліцитна дія», «процес», «стан».

«Гра» сем у метафоричних дієслів відбувається в одній категоріальній площині, коли дієслово реалізує значення імпліцитної дії. Експлікація цього значення здійснюється через трансформацію вихідного значення, наприклад:

Diesmal ist kein Problem, eine Gepäckdroschke zu finden, wir brauchen nicht lange herumzulaufen. Die Koffer, der Bettsack wandern nach oben, und jetzt darf ich auf dem Bock sitzen. [4, с. 120] → *Man legt die Koffer und den Bettsack nach oben.*

Перерозподіл сем у метафоричних дієслів частіше відбувається в різних категоріальних площинах, коли дієслово з класу дієслів дії переходить у клас дієслів процесу або стану. Трансформація речень також слугує способом експлікації сем «процес» і «стан», наприклад:

Ein Spritzer Rotwein sprang Ihr aufs Kleid [5, с. 147] → *Ein Weintropfen fiel ihr aufs Kleid,* (сема «процес»);

Auf dem Tisch hatte ein Brief gelegen, dessen Umschlag seinen Namen trug [12, с. 13] → *Auf dem Umschlag war sein Name,* (сема «стан»).

Усі метафоричні дієслова характеризують дії, поведінку, стан людини або навколишній світ і в динаміці, і в статиці. Семи «динаміка», «статика» перебувають у взаємодії із семами «імпліцитна дія», «процес», «стан». Динамічні дієслова описують дії та процеси, статичні дієслова – стан.

Комбінаційні варіанти категоріальних сем можна навести у вигляді взаємозумовлених пар: «дія» – «динаміка», «процес» – «динаміка», «зміна стану» – «динаміка», «стан» – «статика».

Одне й те саме метафоричне дієслово залежно від семантико-синтаксичного оточення демонструє різні комбінації категоріальних сем. Повний набір комбінаційних варіантів категоріальних сем має дієслово *laufen*:

Ihre Finger liefen durch mein kurzes Haar [2, с. 28] – «імпліцитна дія» – «динаміка».

Ein paar Umdrehungen mit der Handkurbel, und schon lief der Motor [8, с. 96] – «процес» – «динаміка».

Tränen laufen ihr über das Gesicht [10, с. 38] – «зміна стану» – «динаміка».

Aber als nun die Wäsche von meinem Leib gestreift war, sah der Arzt meine Eltern nur mit einem langen … Blick an: über den Leib lief … eine Radspur [4, с. 226] – «стан» – «статика».

Для більшості дієслів, які означають конкретну механічну дію та переміщення, характерний неповний набір наведених вище варіантів значень. Це можна продемонструвати на прикладах дієслів *wandern* і *tragen*.

…während unsere Zettelchen wanderten, befeuchtete der Kapitän – Leutnant den leichtgeschwungenen Sprechmund [6, с. 81] – «дія» – «динаміка»;

Die Schmerzen wandern, der Körper wird von ihnen erfasst [7, с. 257] – «зміна стану» – «динаміка»;

Fiete nimmt Löffel für Löffel und zieht ihn sorgsam durch den Mund … Alle Löffel tragen bläuliche und schwärzliche Spuren [4, с. 17] – «стан» – «статика»;

Der Weihnachtsbaum trägt all den Schmuck, den wir seit unsern frühesten Kindertagen kennen [4, с. 163] – «стан» – «статика».

Перерозподіл категоріальних сем дієслова – результат впливу його лексичної семантики. Категоріальні семи «імпліцитна дія», «процес», «стан», «зміна стану», «статика» належать до граматично релевантних ознак у семантиці метафоричних дієслів конкретної механічної дії та переміщення, оскільки вони не властиві цим дієсловам у прямому значенні.

Наявність у семантиці метафоричного дієслова граматично релевантної ознаки як результату взаємодії граматичного значення дієслова та його переносного лексичного значення впливає на реалізацію його граматичних категорій, а саме в межах метафоричних дієслів виявлено усічену парадигму часу, тобто не всі означені вище метафоричні дієслова мають здатність уживатися в перфекті.

Як свідчить практичний матеріал, із загальної кількості прикладів на вживання метафоричних дієслів в активних формах презенса і претерита трансформація їх у перфект здебільшого неможлива. Головним критерієм у трактуванні неграматичності форм перфекту є ступінь переносу значення слова, який, за визначенням У. К'єра [5, с. 14], відповідає триступеневій моделі переносу: образна метафора – І ступінь переносу значення; узуальна метафора – ІІ ступінь; семантично сумісна одиниця – ІІІ ступінь. Останній слід розуміти як такий перенос значення, коли мовна одиниця максимально лексикалізується.

Означеному вище критерію як центральному підпорядковані інші, пов'язані з категоріальним і субкатегоріальним значеннями дієслова та його актантів. До них належать аспектуальна характеристика дієслова, конкретність/абстрактність синтаксичного суб'єкта й об'єкта, позначення ознаки, вираженої дієсловом та його актантами як динамічної або статичної.

Відповідно до цих критеріїв можна виділити три групи дієслівних метафор, у яких блокується вживання дієслова у формі перфекта: 1) образна метафора; 2) узуальна метафора, яка описує динамічність і різний ступінь тривалості процесу або стану; 3) узуальна метафора, яка характеризує статичність. Проаналізуємо граматичну «поведінку» метафоричних дієслів у названих вище групах.

(1) Образність висловлювань із дієсловами, які аналізуються, досягається через «нейтралізацію» категоріальної семи «дія» семами «процес», «стан» або через модифікацію семи «дія». У зв'язку з реалізацією метафоричними дієсловами сем «процес», «стан», «імпліцитна дія» доцільно розрізняти образні метафори, які характеризують, відповідно, динамічну та статичну ситуації.

Динамічність формується взаємодією значень суб'єкта та дієслова. Дієслова зберігають сему «динаміка», але ця динаміка зафарбовується образністю, що й зумовлює неграматичність перфекта. Якщо речення з образними дієслівними метафорами із значенням динамічності трансформувати в перфект, то в трансформованих реченнях відбудеться нейтралізація образності й такі конструкції будуть позбавлені змісту, наприклад:

... der ganze Körper tanzte im Rhythmus des hüpfenden Schwimmers [1, с. 188] → **Der ganze Körper hat im Rhythmus des hüpfenden Schwimmers getanzt;*

Das Gebrüll Brands sprang jedes Mal in eine völlige Lautlosigkeit ...[9, с. 149] → **Das Gebrüll Brands ist jedes Mal in eine völlige Lautlosigkeit gesprungen.*

У висловлюваннях із метафоричними дієсловами, які характеризують статичну ситуацію, актуалізується відношення «причина – наслідок», а синтаксичний суб'єкт є не агенсом, а причиною або наслідком стану, наприклад:

Vom Hals her [Bairls] kroch Röte über seine Wangen ... [14, с. 49]. → **Von Hals her ist Röte über seine Wangen gekrochen.*

(2) В узуальних метафорах, які описують динамічну ситуацію, уживання метафоричного дієслова блокується актуалізацією ним аспектуальної семи «незавершеність». Такі метафори характеризують процес і різний ступінь його тривалості. Найчастотнішими дієсловами є *laufen* та *gehen*, наприклад:

Eigentlich, sagte Phenax, ist alles noch im Anfang, obwohl Versuche laufen [2, с. 53] → **Versuche sind gelaufen.*

(3) Неграматичність перфекта метафоричних дієслів визначається узуальною метафорою, яка характеризує статичну ситуацію. Дієслово як складова частина цієї метафори виражає значення стану, сема «статика» доповнюється семою «локальність», яка накладає обмеження на вживання метафоричного дієслова в перфекті. Значення локальності формується взаємодією семантики дієслова, синтаксичного суб'єкта, синтаксичного об'єкта та обставини місця. У зв'язку із цим висловлювання, які містять узуальну метафору із значенням локальності, можна розділити на чотири підгрупи.

До першої підгрупи належать узуальні метафори, синтаксичний суб'єкт та об'єкт яких співвідносяться як частина й ціле або навпаки:

Das große weiße Dienstkuvert trug die Absenderadresse [13, с. 31] → **Das Dienstkuvert hat die Absenderadresse getragen.*

Особливістю другої підгрупи названих вище метафор є те, що значення локальності – наслідок взаємодії конкретної семантики синтаксичного суб'єкта та обставини місця. Суб'єкт завжди позначає артефакти, рідше – явища природи. На відміну від першої підгрупи, метафоричні висловлювання, що належать до другої підгрупи, утворюють лише дієслова переміщення, наприклад:

An den Wänden des großen Wohnzimmers liefen ihrer ganzen Länge nach niedere türkische Sofas [3, с. 15] → **An den Wänden des großen Wohnzimmers sind ... niedere türkische Sofas gelaufen.*

Третя підгрупа представлена узуальними метафорами, які характеризуються двома ознаками: наявність суб'єктно-об'єктного відношення, яке не виражає поняття частини й цілого, і наявність обставини місця.

Структурні елементи цих метафор – дієслова конкретної механічної дії, які в новому семантичному оточенні втрачають здатність реалізації перфекта:

Das Seil drückte Gernot senkrecht nach oben [11, с. 176] → **Das Seil hat Gernot senkrecht nach oben gedrückt.*

Характерна риса узуальних метафор, які належать до четвертої підгрупи, – їх здатність поєднувати в собі дві ознаки: наявність обставин місця та відношення синтаксичного суб'єкта до обставини як відношення частини до цілого, у результаті чого зміна категоріального значення дієслова впливає на вживання його у формі перфекта:

Kreta ist eine Insel, die in einem besonderen Wasser schwimmt [15, с. 67] → **Die Insel ist in einem besonderen Wasser geschwommen.*

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Дієслівна метафора як мовне явище, що відображає базовий когнітивний процес, цінна тим, що в її основі лежить перенесення знань з однієї смислової сфери в іншу. Із цього погляду метафора – мовне відображення важливих аналогових процесів. Досліджувані метафоричні дієслова змінюють свою категоріальну семантику залежно від значення суб'єкта. Їм характерні такі категоріальні семи, як «імпліцитна дія», «процес», «стан», «статика», що належать до граматично релевантних ознак. Наявність цих ознак впливає на неграматичність форми перфекта, яка реалізується в контексті образної метафори, аспектуальної семи «незавершеність» та узуальної метафори, яка описує статичну ситуацію.

Перспективою подальшого дослідження є вивчення проблеми взаємодії граматичної та лексичної семантики у словотвірній сфері дієслівної метафори.

Джерела та література

1. Степанов Ю. С. В трехмерном пространстве языка: семиотические проблемы лингвистики, философии, искусства / Ю. С. Степанов. – М. : Наука, 1985. – 332 с.
2. Телия В. Н. Метафоризация и ее роль в создании языковой картины мира / В. Н. Телия // Роль человеческого фактора в языке: язык и картина мира. – М. : Наука, 1988. – С. 173–204.
3. Уфимцева А. А. Типы словесных знаков / А. А. Уфимцева. – М. : Наука, 1974. – 206 с.
4. Харитонова И. Я. Грамматически значимые признаки семантики слова в немецком языке : автореф. дис. … д-ра филол. наук : спец. 10.02.04. «Германские языки» / И. Я. Харитонова. – Л., 1985. – 39 с.
5. Kjär U. Der Schrank seufzt : Metaphern im Bereich des Verbs und ihre Übersetzung / U. Kjär. – Göteborg, 1988. – 171 S.
6. Köller W. Semiotik und Metapher: Untersuchungen zur grammatischen Struktur und kommunikativer Funktion von Metaphern / W. Köller. – Stuttgart : Metzlersche Verlagsbuchhandlung, 1975. – 388 S.

Джерела ілюстративного матеріалу

1. Böll H. Billard um halbzehn / H. Böll. – München : Taschenbuch, 1988. – 240 S.
2. Braun J. Die Geburt des Pantamannes / J. Braun, G. Braun. – Berlin : Das Neue Berlin, 1988. – 205 S.
3. Canetti E. Die gerettete Zunge : Geschichte einer Jugend / E. Canetti. – Frankfurt am Main : Fischer, 1990. – 319 S.
4. Fallada H. Damals bei uns daheim / H. Fallada. – Hamburg : Rowohlt, 1987. – 232 S.
5. Fuchs G. Katharinas Nacht / G. Fuchs. – Hamburg : Hoffmann und Campe, 1992. – 287 S.
6. Grass G. Katz und Maus / G. Grass. – Berlin : Luchterhand, 1967. – 178 S.
7. Härtling P. Schubert / P. Härtling. – Hamburg : Zürich, 1992. – 332 S.
8. Heller M. Freibier am 27 / M. Heller. – Leipzig : Mitteldeutscher Verlag, 1982. – 377 S.
9. Hermlin S. Erzählungen / S. Hermlin. – Berlin ; Weimar : Aufbau-Verlag, 1983. – 262 S.
10. Körber L. Die Ehe der Ruth Gompertz / L. Körber. – Mannheim : Buchholz, 1984. – 253 S.
11. Kröger A. Energie für Centaur / A. Kröger. – Berlin : Neues Leben, 1986. – 334 S.
12. Schirmbeck H. Die Nacht vor dem Duell / H. Schirmbeck. – Frankfurt am Main : Fischer, 1964. – 162 S.
13. Werfel F. Nicht der Mörder, der Ermordete ist schuldig und andere Erzählungen / F. Werfel. – Frankfurt am Main : Fischer, 1988. – 160 S.
14. Wittgen T. Die falsche Madonna / T. Wittgen. – Berlin : Das Neue Berlin, 1983. – 123 S.
15. Wolf Ch. Kassandra / Ch. Wolf. – Berlin ; Weimar : Aufbau–Verlag, 1983. – 343 S.

Панкевич Ольга, Белых Оксана. Неграмматичность формы перфекта метафорических глаголов (на материале современного немецкого языка). В статье рассматривается проблема взаимодействия лексического и грамматического значения слова на уровне латентной грамматики. Объектом исследования являются метафорические высказывания с глаголами, которые в прямом значении реализуют семы «конкретное механическое действие» и «перемещение», а в роли синтаксического субъекта выступает лицо как активный деятель. В процессе метафоризации нейтрализуется субъектно-предикатное отношение «деятель – действие» и вследствие этого метафорические глаголы изменяют свою категориальную семантику, т. е. они актуализируют семы «имплицитное действие», «процесс» и «состояние», что влияет на неграмматичность формы перфекта. В результате анализа установлено три группы глагольных метафор, трансформация которых в перфект невозможна: 1) образные метафоры; 2) узуальные метафоры, которые характеризуют динамичность и разную степень длительности процесса; 3) узуальные метафоры, которые характеризуют статичность.

Ключевые слова: метафорические глаголы, категориальная сема, синтаксический субъект, динамика, статика.

Pankevych Olga, Bielykh Oksana. Non-grammaticality of the Perfect Form of Metaphorical Verbs (Based on Modern German). The paper is devoted to the study of one of the urgent problems – interaction of lexical and grammatical meanings of the word at the latent grammar level. The article investigates metaphorical expressions containing verbs which implement the semes: «specific mechanical action» and «movement». A person as an active figure plays the role of syntactical subject in the direct meaning. The subject-predicate relation of «figure-action» is neutralized in the process of metaphorization. Consequently metaphorical verbs change their categorial semantics, i.e. they foreground the semes «implicit action», «process» and «condition» that affects non-grammaticality of the Perfect form. The main result of the research is demonstrating three types of verbal metaphors which cannot be transformed into Perfect: 1) image-metaphors; 2) actual metaphors which describe the dynamic situation and various levels of the duration of the process or condition; 3) actual metaphors which characterize the static situation.

Key words: metaphorical verbs, categorial seme, syntactical subject, dynamics, statics.

Стаття надійшла до редколегії
31.03.2014